

P R Z E K Ł A D Y

PISMA ŚW. CYRYLA JEROZOLIMSKIEGO (Epistola ad Constantium imperatorem, Homilia ad paralyticum ad piscinam iacentem)

Do nieznanych dotąd językowi polskiemu pism Cyryla Jerozolimskiego /313-386/ należały jeszcze "List do cesarza Konstancjusza o wizji krzyża" oraz "Homilia o leżącym przy sadzawce paralityku". Prezentowane przez nas obecnie pierwsze ich tłumaczenie kompletuje, razem z przełożonymi przed 15 laty przez ks. Wojciecha Kanię "Katechezami"¹, całą zachowaną autentyczną twórczość literacką jednego z największych katechetów wczesnochrześcijańskich. Całością przełożonych pism, czym może się poszczycić niewiele tylko krajów, pragniemy uczcić 1600-lecie jego śmierci, a równocześnie nawiązać do naszych narodowych tradycji związanych z tym autorem. W związku z powyższą rocznicą warto tu również przynajmniej szkicowo przypomnieć pierwsze w chrześcijaństwie zachodnim polskie zasługi wobec tego Ojca Kościoła, związane z restytuowaniem i opracowaniem pierwotnego tekstu krytycznego oraz rozpowszechnieniem go w Europie, tym bardziej, że są one często w zagranicznych opracowaniach naukowych przemilczane lub niewystarczająco ukazywane.

1 Św. Cyryl Jerozolimski, Katechezy, z języka greckiego tłum. W.Kania, wstępem opatrzył S.Bojarski, Warszawa 1973 = PSP 9.
2 Por. CPG II, 289-291.

I. Pierwsze w Europie polskie wydania pism cyryliańskich

O ile na Zachodzie od czasów wędrówki ludów aż po połowę XVI w. sylwetka, nauka i pisma Cyryla Jerozolimskiego pozostawały w zupełnym zapomnieniu, spowodowanym nielicznymi i ogólnymi tylko przekazami źródłowymi łacińskich autorów wczesnochrześcijańskich³, to na Wschodzie pod wpływem licznych informacji starokościelnych historyków greckich⁴, jego postać była znana, a pisma czytowane i cytowane⁵. Co więcej, pojawiło się tutaj kilka wschodnich wersji i przekładów jego pism⁶, a na przełomie IX i X w. nawet starosłowiańskie tłumaczenie jego Katechez⁷. Przekład ten rozpowszechniony był głównie na Rusi, w Macedonii i Bułgarii, skąd dotarł również i do Polski,

-
- 3 Z autorów zachodnich wspomina o nim tylko św. Hieronim oraz Rufin. Por. Hieronymus, *De viris illustribus* 112, PL 23, 705-707, PSP 6, 124: "Cyryl, biskup Jerozolimy, często wypędzany ze swego Kościoła, znowu do niego powracał. Wreszcie za cesarza Teodozjusza przez osiem lat spokojnie swe biskupstwo posiadał. Są jego Katecheseis, które w młodości napisał"; tenże, *Chronicon ad annum 352*, PL 27, 683 /ze po śmierci Maksyma zawiładnęli Kościołem Jerozolimy arianie, a wśród nich Cyryl/; Rufinus, H.E. I 23,37; II 21 /wspomina tylko, że był następcą bpa Jerozolimy Maksyma, oraz o cudownych wydarzeniach związanych z odbudową świątyni Jerozolimskiej. Ponadto w swojej "Expositio Symboli" korzystał z 13,14 i 18 Katechezy Cyryla/.
 - 4 Por. *Epistola Concilii Constantinopolitani /381/ ad Damasum et Occidentales*, u Teodoretta, H.E. V 9, PG 82,1217 /ze cierpiał i walczył z arianami/; Epiphanius, *Haereses* LXVI 20 oraz LXXIII 23,27,37 /wymienia tylko jego imię wśród innych biskupów/. Zasadniczych informacji dostarczają: Socrates, H.E. II 38,40,42,45; III 20; IV 4; V 8; Sozomenos, H.E. IV 5,17,20,22,25,30; VII 7,14; Theodoretus, H.E. II 22,26,27; III 14; V 8,40; Philostorgius, H.E. IV 12; Joannes Damascenus, *Oratio III pro imaginibus*; Nicephorus, *Chronographia* 43; *Menaem Graecorum ad XVIII diem Martii*.
 - 5 Por. wymienionych autorów, którzy go cytują w PG 33, 305-320.
 - 6 Np. wersję armeńską Katechez /bez mistagogicznych/ opublikowali w Wiedniu w 1832 r. Mechitarzyści, inną por. R.P. Casey, *Armenian inedita*, "Museon" 68/1955/ 55-59; fragmenty wersji aramejskiej z Palestyny por. H. Duensing, *Christlich palästinish-aramäische Texte und Fragmente*, Göttingen 1906, 41-62; wersje arabskie zob. G. Graf, *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*, I, Città del Vaticano, 1944, 335.
 - 7 Por. A. Vaillant, *La traduction vieux-slave des Catéchèses de Cyrille de Jérusalem*, "Byzantino-slavica" 4/1932/ 253-302 /obok wstępu przytoczony jest przykładowo tekst krytyczny starosłowiańskiego przekładu X katechezy/.

gdzie przełożył go znów na język polski w 1. poł. XVI w. prymas i arcybiskup gnieźnieński Jakub Uchański /1502-1581/. Ten przy tłumaczeniu miał prawdopodobnie do dyspozycji starosłowiańską wersję Katechez nie tylko z Macedonii i Bułgarii⁸, ale również którąś z rozpowszechnionych na terenach Rusi⁹. On to w oczach późniejszych znawców cyryliańskich Katechez uchodził także za ich pierwszego w ogóle wydawcę¹⁰. Szkoda, że ten pierwszy polski przekład Katechez gdzieś zaginął i jest dziś nieosiągalny, ale można przypuszczać, że w swoim czasie był on znany i wykorzystywany w polemice z reformacją, przynajmniej przez wybitniejszych teologów polskich.

Tak więc Katechezy Cyryla i to w oryginalnym języku greckim, znał, cytował i przekładał na łacinę w 1560 r. potrzebne mu fragmenty do walki z reformacją kardynał Stanisław Hozjusz /+ 1579/, legat Stolicy Apostolskiej /1561-1563/ na ostatnie sesje Soboru Trydenckiego, w swoim słynnym dziele "Confessio Fidei Catholicae Christiana". Przytaczając w nim w swej argumentacji, zapewne po raz pierwszy w Europie, po grecku i przekładając na łacinę 22 i fragmenty 23 katechezy /IV i fragment V mistagogicznej/ o Najświętszym Sakramencie zaznacza, że podczas swego pobytu w Rzymie konsultował się z nim

-
- 8 Por. Joannes Grodeck, Epistola dedicatoria, in: Catecheses illuminatorum Hierosolymis XVIII et quinque mystagogicae, Coloniae 1564: "[Catecheses] quas ille [Uchański] ante compluros annos Sclavorum idioma conscriptas ex Macedonia et Bulgaria nactus fuerat et in linguam Polonicam transtulerat, suum exemplar Slavonopolonum earundem Catecheseon pro sua benignitate mecum communicavit"; A.Faivre, Cyrille de Jérusalem, Catéchèses, Lyon 1844, t.1, p.3.
- 9 Por. A.Vaillant, La traduction vieux-slave, art.cyt. 281.
- 10 Tak uważał np. wybitny wydawca Katechez benedyktyn A.A.Touttée /S.Cyrilli Archiepiscopi Hierosolymitani opera quae exstant omnia, Venetiis 1763, s.III/, którego tekst niemal dosłownie przedrukował J.Migne /PG 33/: "Prima Cyrilli editio videtur ea fuisse, quam Jacobus Uchański archiepiscopus Gnesnensis regni-que Poloniae primas cum Grodecio communicavit. Ille Catecheses Sclavonum idioma conscriptas ex Macedonia et Bulgaria nactus fuerat et in Polonicam linguam transtulerat annis pluribus antequam Grodecio, ex quo haec accepimus, suum illud Slavonopolonum exemplar traderet".

tłumaczający cyryliańskie Katechezy z greki na łacinę protonotariusz apostolski kardynał Wilhelm Sirlet¹¹. Jeżeli teraz uwzględnimy fakt, że dzieło Hozjusza /+ 1579/ zyskało sobie tak wielką poczytność, iż jeszcze za jego życia zostało przetłumaczone na prawie wszystkie języki europejskie i liczyło aż 39 wydań drukowanych przeważnie za granicą, to możemy z dumą powiedzieć, że Polacy przyczynili się pośrednio w znacznym stopniu do zaznajomienia zachodniego chrześcijaństwa z dwoma przynajmniej katechezami bpa Jerzego z Jerozolimy. Z uwagi zaś Hozjusza wynika, że gdy w Rzymie zaczęło wzrastać zainteresowanie cyryliańskimi Katechezami ze względu na polemikę z protestantyzmem, to zarówno on sam, jak i Polacy w ogóle mieli już opinię znawców Katechez. Nasuwa się jednak pytanie, skąd Hozjusz zdobył grecki oryginał Katechez. Otóż Jan Grodek informuje w 1560 r., że grecki manuskrypt Katechez dostarczył Hozjuszowi podczas jego pobytu w Rzymie słynny patrolog i teolog papieski na Soborze Trydenckim Franciszek Torres /1509-1584/, który już wcześniej swoimi łacińskimi przekładami przybliżył zachodniemu chrześcijaństwu wiele patrystycznych pism autorów wschodnich. Kardynał ucieszył się nimi, gdyż zauważył, że mogą się one przydać w walce z reformatorami¹².

Najwięcej jednak spośród Polaków XVI wieku dla upowszechnienia pism Cyryla Jerozolimskiego na Zachodzie uczynił kanonik wrocławsko-warmiński i dziekan Głogowa Jan Grodek, który - po raz pierwszy w Europie - w 1560 r. opublikował oryginalny grecki

-
- 11 Confessio Catholicae Fidei Christiana Petri Jerosolymensis Synodi nomine a R. Stanislao Hosio episcopo Variemiensi conscripta, cp. 39, Viennae in Austria 1560, pp. LXXIb-LXXIc: "Cyrillus quoque Hierosolymitanus Graecus /cuius Catecheses communicaverat nobiscum Guilhemus Scirletus Protonotarius Apostolicus, vir pius et doctus, neque mediocri triam linguarum peritia praeditus/ in quarta sua Catechesi, quam de hoc sacramento conscripsit, iis verbis utitur /.../. Quae nos ita in latinam linguam convertimus".
 - 12 Praefatio, in: S. Cyrilli mystagogicae Catecheses quinque ad eos qui sunt recens illuminati, Ioanne Grodecio interprete, Viennae in Austria 1560: "Quae /catecheses/ cum Franciscus Torrens, vir et Graecarum et sacrarum litterarum et insigni quadam pietate praeditus, R.D. Variemiensi episcopo, patrono meo colendissimo, cum esset in Urbe legendis didisset, et ille vehementer easdem laudaret atque ad Ecclesiae Catholicae dogmata quae nunc a sectariis convelluntur cumprimis utiles esse diceret".

ki tekst wraz z jego łacińskim przekładem 5 katechez mistagogicznych¹³, a następnie w 1564 r. łaciński przekład wszystkich katechez wraz z listem do cesarza Konstancjusza o wizji krzyża¹⁴.

O realizacji swego pierwszego przedsięwzięcia relacjonuje wcześniejszym wstępem poprzedzającym łaciński przekład 5 katechez mistagogicznych. Opowiada, że gdy był w Rzymie spotkał u kardynała Hozjusza ofiarowany mu przez Franciszka Torresa pochodzący z Wenecji grecki manuskrypt katechez cyrylińskich, które najpierw sam skopiował, a następnie zachęcony przez niego i przyjaciół postanowił przełożyć na łacinę. Zauważył jednak, że manuskrypt ten zawiera w sobie wiele luk i błędów, o czym poinformował Hozjusza, który znów skierował go do Torresa. Ten zaś udostępnił Grodkowi inny własnoręcznie skopiowany i przywieziony z Kalabrii do Rzymu manuskrypt, w oparciu o który kanonik warmiński uzupełnił swój wcześniej przepisany oryginał grecki i przełożył go na łacinę. Następnie zarówno poprawiony manuskrypt grecki jak i swój nowy jego przekład łaciński dał do oceny najpierw Torresowi, a gdy ten go zaakrobował, Hozjuszowi, który doradził mu ich równoczesne dwujęzyczne opublikowanie. Grodek zaznacza, że czyni to nie dla własnej chwały /non ea ad causa primum ego transferre/ i nie dla szukania elegancji języka, ale pod naciskiem wielu wybitnych mężów, aby tego rodzaju pisma traktujące o wielkich boskich tajemnicach mogły być w przyszłości czytane nie przez kilka, lecz przez wiele osób¹⁵.

-
13. Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατέροις ἡμῶν Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων μυσταγωγικαὶ κατηχήσεις κέντε πρός τοὺς νεωφωτιστοὺς - Sancti Patris nostri Cyrilli Archiepiscopi Hierosolymorum Mystagogicae catecheses quinque, ad eos qui sunt recens illuminati. Quae nunc primum et Graece et Latine simul eduntur, ut qui dubitet de Latinis, ad Graecas possit recurrere, qui Graecas non satis intelligat, Latinas legat. Ioanne Grodecio interprete, Viennae Austriae in aedibus Collegii Caesarii, Societatis Iesu, anno M.D.LX.
14. Catecheses illuminatorum Hierosolymis XVIII et quinque mystagogicae. Quae tempore quidem Hieronymi et Damasceni extabant illi ipsi testantur. Nunc primum latinitate donatae in lucem produnt Joanne Grodecio, decano glogoviensi, vratslaviensi varmiensique canonico interprete, Coloniae 1564.
15. Praefatio in: Sancti Cyrilli Mystagogicae Catecheses, dz. cyt.: "eas /catecheses/ ego primum mihi ipsi Graece descripsi: deinde rogatus et incitatus a familiari quodam amico eo, vertere ipsas in Latinum tentavi. Sed cum mendosum admodum et multis in locis

Głównym celem opublikowanych katechez miało być, zdaniem Grodka, wykazanie protestantom, że sakramenty nie są czymś nowym, ale istniały już u początków Kościoła i nie można ich usuwać lub zmieniać. Żeby jednak publikowany przekład miał większą wiarygodność, wbrew dawnym zwyczajom, dołącza do niego swoje nazwisko¹⁶. Świadom jest jednak, że jest ono zbyt małe i nieznanne, w związku z czym dla nadania swej publikacji większej powagi i znaczenia, decyduje się na dedykowanie jej wybitniejszej osobistości. Usiłował ją najpierw, jak sam stwierdza, poświęcić swemu protektorowi Hozjuszowi, a gdy ten jednak zrezygnował, dedykował ją innemu zde-

mutilum exemplar illud, quod erat Venetiis scriptum, deprehendissem, et Antistiti meo istud retulissem: ex mandato deinde illius cum Francisco Torrensi contuli et ex alio exemplari, quod ille manu sua descriptum ex Calabria Romam attulerat, correxi et multa quae defuerant adieci: Postremo et versionem meam subieci illius iudicio: qui cum ipse diligenter limam adhibuisset et eam approbasset: visum est tandem Praesuli meo, ut utrumque exemplar, et Graecum emendatum et Latinum a me utcunque factum ederetur: ut si quis de Latino exemplari dubitaret, ad Graecum possit facile recurrere. Et quamvis non ea de causa primum ego transferre hoc opusculum conatus sum, ut meam translationem istam divulgatam cuperem: sed cum approbatio et voluntas tantorum virorum accessisset, reluctari illis nolui. Quoniam vero res sacrae divinaeque mysteria, in his catechesibus tractantur, nobis quoque a verbis auctoris aliquid recedere /nisi cum res aliter intelligi recte non potest/, aut elegantiae magis, quam fidei studere, religio fuit. Quod si non omnibus tamen, hoc nostro studio satisfacere potuimus: satisfaciatur ipse Cyrillus, auctor gravissimus, Graece differens suavissime. Cuius divinas istas catecheses, quae hactenus apud paucos dilitescebant, multis iam passim legere licebit".

- 16 Tamże, "In quibus edendis hoc unum spectabamus, ut vel ex hoc auctore vetustissimo, novatores nostri temporis intelligant res antiquas et sanctissimas esse et ante tot saecula in Ecclesia Catholica receptas et usitatas fuisse; quae nunc ab illis tantopere convelluntur et profanantur. Id si adsecuti fuerimus, caetera quae nostra privata esse videntur, et nominis et operae nostrae exilis, vulgationem facile negligemus. Sed quoniam et iam pridem recepta fuerat consuetudo et non ita pridem a sacris quaesitoribus lex lata est, ut non modo scripta, sed ne versiones pridem ullas suppresso nomine edere liceret: nomen quoque nostrum non proderet non licebat".

cydowanemu przeciwnikowi Reformacji, wielkiemu kanclerzowi koronnemu Janowi Ocieskiemu /1501-1563/, wybitnemu mecenasowi, z którego pomocy korzystał podczas swego pobytu w Rzymie¹⁷.

Wstęp Grodka do wydanych katechez mistagogicznych, będący źródłem wszystkich powyższych informacji, zawiera również nakreśloną w oparciu o relacje Sokratesa /III 20/ i Sozomena /IV 29/ charakterystykę działalności Cyryla, jego zatargu z metropolitą Akacjuszem, oraz krótkie omówienie jego zachowanych pism. Przy tych ostatnich powołując się na przekaz Hieronima stwierdza, że było ich wiele, ale zachowało się z nich tylko 18 dotąd nie wydanych Katechez objaśniających Symbol Apostolski, oraz 5 katechez mistagogicznych wyjaśniających neofitom sakramenty święte¹⁸. Obok katechez do pism Cyryla zalicza jeszcze tylko List do cesarza Konstancjusza

-
- 17 Tamże, "Spectabili et Magnifico Domino Joanni de Ocieszino, Regni Poloniae supremo Cancellario Cracoviensi generali, Ossvienczimen. Zathoriens. Ducatum, ac Sandecensi et Olstiniensi Capitaneo, Domino et patrono suo colendissimo S.P. addictissimam obsequiorum commendationem. ... Quod cum ipsum /nomen meum/ per se minimum et obscurum sit, clari alicuius viri auctoritate et patrocinio illud subicere atque simul catecheses ipsas dedicare, quo tutius possent in publicum prodire, operae pretium esse putavi. Et quamvis praecipua opera et auctoritate R.D.Varmiensis Episcopi, nunc apud Caesarem Nuntii Apostolici domini et Mecenasii mei colendissimi, libellus hic in lucem prodeat, atque illi cumprimis et merito inscribi debeat: cum tamen ille, non aliud in hoc quam publicum religionis commodum spectaverit, neque id sibi voluerit adscribi: immo ut cuiusvis potius alterius nomini eundem libellum dicarem, iniunxerit: facere secus mihi non conveniebat, quam ut istas catecheses, tuo magnifice Domine et Patrone colendissime, nomini clarissimo nuncuparem; cuius auspiciis et stypendiis ego ab aula in castra humanitatis reversus, annis hisce aliquot in Italia bonis litteris operam navavi: In quibus si quid profeci, totum id amplitudini et beneficentiae tuae acceptum refero atque simul sacras hasce instructiones Cyrilli una cum reliquiis studiis et obsequiis meis illi commendo: rogoque maiorem in modum, ut quaecumque hoc studium meum benigne acceptare et favore suo prosequi non graveris. S.M.V. Cliens addictissimus Ioannes Grodecius".
- 18 Tamże, "Et quamvis permultae illius sacrae institutiones et catecheses litteris mandatae fuerint: quarum etiam in libro De viris illustribus meminit Hieronymus: quae tamen ad nos pervenerunt, sunt tantum decem et octo catecheses Graece scriptae, et nondum quod sciam typis excusae: quibus primum baptizatos instruit atque totum Symbolum Apostolorum illis explicat. His additae sunt istae quinque Mystagogicae, quibus divina mysteria de Baptismo, Chrismate, Eucharistia et tremendae Missae sacrificio tradit et explicat".

o wizji krzyża¹⁹.

Zarówno w tytule, jak i we wstępie²⁰, Grodek podkreśla, że katechezy mistagogiczne wydawane są przez niego po grecku i po łacinie po raz pierwszy. Zdanie to nie jest pretensjonalną przesadą, bo potwierdzają ją również późniejsze publikacje i wydania zagraniczne, z tym, że przeważnie nie zaznaczają, iż jest to wydanie Grodka Polaka, ale ogólnie - ich pierwsze wydanie wiedeńskie z 1560 r., tłumacząc się brakiem dostępu do niego. Tak to czyni zarówno J.Migne²¹, jak i ostatni wydawca katechez mistagogicznych w serii "Sources Chrétiennes" A.Piédagnel²². U żadnego z nich, jak i u wielu ich poprzedników, nie zrodziło się nawet przypuszczenie, by autorem tej publikacji mógł być Grodek, że należy jej również szukać w "dzikiej" Polsce, gdzie egzemplarze tego wy-

19 Tamże, "/.../ ipsius epistola, qua ex Hierosolymis de signo crucis in coelo supra sacrum montem Golgota apparente ad Constantium Augustum scripsit".

20 Tamże, "Cyrillum Hierosolymitanum, cuius istae nunc primum in lucem prodeunt catecheses mystagogicae".

21 Por. PG 33,14: "Editio Viennae a.1560. - Nunquam mystagogicas Cyrilli catecheses Viennae in Austria Graece et Latine editas anno 1560 fuisse, docet catalogus Graecorum codicum Augustanae bibliothecae. Meum de hac editione iudicium non interponam, cuius inspiciendae copiam non habui, quamvis diu multumque quaesierim. Idem usu venit Fabricio, diligentissimo huiusmodi rerum indagatori, qui nullum a se huius editionis exemplar in tota Germania inveniri potuisse testatur".

22 Por. Sch 126, 41-42: "Nous savons que Grodcius, avant de publier en 1564 la première édition latine de l'ensemble des Catéchèses, a connu - c'est lui-même qui nous le dit - un peu avant 1560, une édition slavonne et polonaise. D'autre part, à Vienne, en 1560, furent éditées en grec, avec une traduction latine, les cinq Catéchèses Mystagogiques. Nous connaissons l'existence de cette édition par le premier catalogue de la Bibliothèque d'Augsbourg, datant de 1575. Mais, ni les grands érudits que furent A.Touttée en France au début du XVIIIe siècle, W.K.Reischl et J.Rupp en Allemagne dans le courant du XIXe, ni aucun autre depuis, n'ont pu retrouver un exemplaire de cette édition".

dania znajdują się co najmniej w 6 bibliotekach²³.

W 4 lata po wydaniu grecko-łacińskiej wersji katechez mistagogicznych, Grodek opublikował, jak już wspominaliśmy, w 1564 r. pierwszy łaciński przekład wszystkich katechez Cyryla, łącznie z mistagogicznymi i Listem do cesarza Konstantyna o wizji krzyża. Ich tekst poprzedzony jest listem dedykacyjnym, w którym znów objaśnia realizację swego pionierskiego przedsięwzięcia, wskazując na jego cel i poświęcając je biskupowi wrocławskiemu Kasprowi z Łagowa /1562-1574/²⁴, oraz właściwym wstępem zawierającym charakterystykę postaci i pism Cyryla.

I tym razem Grodek wiąże genezę swego przekładu z osobą kardynała Hozjusza przypominając, że będąc w Rzymie spotkał u niego nigdy jeszcze nie tłumaczony i nie wydawany grecki manuskrypt katechez Cyryla z biblioteki protonotariusza apostolskiego kardynała Wilhelma Sirlota, który postanowił przełożyć na łacinę i udostępnić do czytania innym. Był to zapewne odmienny manuskrypt niż dostarczony przez Torresa wspomniany kodeks z katechezami mistagogicznymi. Gdy o pracy tłumaczeniowej Grodka dowiedział się w międzyczasie prymas Polski Jakub Uchański, dostarczył mu dokonany przez siebie wspomniany już polski przekład cyrylińskich katechez z wersji starosłowiańskiej. Tłumacz mógł więc teraz zestawić ze sobą oryginalny tekst grecki z dwoma przekładami, polskim i starosłowiańskim, w których mimo różności języków dostrzegł przedziwną zgodność myśli. Na ich podstawie poprawił tłumaczony oryginał grecki, uzupełnił jego braki i usunął istniejące w nim błędy²⁵. W ten więc sposób Grodek, jak

23 Por. J.Czerniatowicz-Cz.Mazur, *Recepcja antyku chrześcijańskiego w Polsce*, t.1, cz.1, Lublin 1978, s.45-46, nr 278, gdzie są wymienione biblioteki i sygnatury egzemplarzy tego wydania.

24 Por. *Epistola dedicatoria*, in: *Catecheses illuminatorum Hierosolymis XVIII et quinque mystagogicae* /.../ Nunc primum latinitate donatae in lucem prodeunt Ioanne Grodecio interprete, Coloniae 1564: "Reverendissimo in Christo Patri et Domino Domino Caspari Dei gratia Episcopo Vratislaviensi, superioris et inferioris Silesiae Capitaneo, Domino colendissimo, Ioannes Grodecius Decanus Glogoviensis, Vratislaviensis Varmiensisque Canonicus, florentem felicitatem"

25 Tamże "Atque hoc studio antiquitatis et synacrae veritatis adductus ego, cum ante aliquot annos in urbe apud Reverendissimum et Illustrissimum Dominum Stanislaum Hosium Cardinalem Varmiensem nunc Sanctae Sedis Apostolicae in Concilio Tridentino de latere

stwierdza T.Sinko, podczas przygotowywania łacińskiego przekładu wszystkich katechez Cyryla Jerozolimskiego, "oprócz kodeksu greckiego otrzymanego za pośrednictwem Hozjusza od Wilhelma Sylleta miał jakiś stary przekład starocerkiewno-słowiański i dokonany na jego podstawie przez prymasa Jana Uchańskiego przekład polski"²⁶.

Przy dokonywaniu przekładu Grodkowi chodziło nie tyle o elegancję języka, ile o jak największą wierność, by dla piękna języka "nie odchodzić od treści Bożych słów i świętych tajemnic"²⁷. I przy

legatum amplissimum ac Dominum meum clementissimum, nactus essem Graecum exemplar Catecheseon Cyrilli Hierosolymitani Praesulis vetustissimi manu scriptum, neque unquam antea, quod sciam, in sermonem Latinum translatum aut editum. Facturum me nonnullum operae pretium putavi, si illud Latinitate donatum aliis quoque sincerae pietatis studiosis passim legendum proponerem. In quo opere perficiundo cum versarem planeque iam illud peregissem, Reverendissimus Dominus Dominus Jacobus Uchanski Archiepiscopus Gnesnensis, Legatus natus Regni Poloniae primas, antiquitatis priscaeque fidei studiosissimus et in tuenda propagandaque Catholica religione vigilantissimus, posteaquam intellexit me Graecolatinas Cyrilli Hierosolymitani catecheses habere /quas ille ante complures annos Slavonum idiomate conscriptas ex Macedonia et Bulgaria nactus fuerat et in linguam Polonicam transtulerat/ suum exemplar Slavonopolonum earundem Catecheseon pro sua benignitate mecum communicavit, atque ut translatio utraque una cum origine Graeca conferretur, diligenter curavit. Quo factum est, ut ex mirabili quadam concordia diversae linguae et translationis, constans veritas institutionum commodissime elucesceret. Quamvis enim menda nonnulla et hiatus, qui vitio librariorum committi solent, in utroque exemplari non deessent; et mutua tamen collatione sublatis illis et quae desiderabantur in integrum restitutis: series orationis et doctrinae sic in omnibus concordabat, ut nulla superesse possit suspitio, quin istae catecheses Cyrilli sint verissimae et veteri orthodoxae doctrinae coniunctissimae".

26 Literatura grecka, III, cz.2, Wrocław 1954, 109, przyp. 108.

27 Epistola dedicatoria, dz.cyt. "In quibus transferendis veritatis maiorem quam elegantiae rationem habendam putavimus, ut quam proxime ad phrasim Cyrilli accederemus. Nam ubi verba divina et sacra traduntur mysteria, periculum est et grande nefas procul ab ipsis verbis recedere et splendori potius orationis quam proprietati simplicis doctrinae studere".

tej publikacji kanonik wrocławski obszernie uzasadnił jej cel apologetyczny: by dostarczyć argumentów "pochodzących z początków naszej religii i z czystych źródeł Ojców" do walki z reformatorami²⁸.

We wstępie właściwym, napisanym 9 lipca 1563 r. W Trydencie podczas soboru²⁹, Grodek scharakteryzował najpierw życie i działalność Cyryla powołując się niemal na sposób nowożytny prawie na wszystkie te źródła /Sokrates, Sozomen, Teodoret, Hieronim, Epifaniusz, Nicefor/, którymi i dzisiaj posługujemy się przy odtwarzaniu

28 Tamże, "Tutius autem et multo consultius fuerit principia nostrae religionis e puris fontibus Patrum haurire, quam turbidos de-generum filiorum rivulos consecrari /.../. Quam varietatem et coniunctam illi falsitatem qui vitare vult, ad puritatem doctrinae catholicae et proxima crescentis Ecclesiae principia recurrat necesse est, atque diligenter consideret, quae tum fuerint sacrae institutiones, quae catecheses, quae mysterio-rum explicationes. Quod cum ex aliis vetustissimis sanctorum Patrum scriptis, tum vero ex his Cyrilli Hierosolymitani cate-chesibus perspicere licet, quibus ille populum Hierosolymitanum ad pietatem instituebat et ea sacrosanctae fidei dogmata tra-debat, quae nunc a novarum opinionum cultoribus vehementer con-velluntur. Quas quidem catecheses longe commodius esse puto e tenebris in lucem proferre et nostrae tempestatis hominibus passim legendas proponere quam novas aliquas institutiones, utcumque variis elegantis exornatas, describere. Auctoritas enim et maiestas doctrinae Christianae praeclara est apud anti-quos illos et orthodoxos antistites, qui sanam doctrinam et veras traditiones Apostolicas ritusque Ecclesiae a viris Apos-tolicis instinctu Spiritus sancti institutos in Orientali Ec-clesia docuerunt, et ad posteros deinceps litteris mandarunt. /.../ Opportunum esse putavi veteres hasce Cyrilli Catecheses Celstitudini tuae dicare, ut sub tuo amplissimo nomine et auctoritate in lucem prodeant et potius quam pestiferae nova-torum catecheses a iuventutae priscae fidei studiosa passim lectitentur /.../ me quoque singularis haec pietas tua et stu-dium religionis catholicae propagandae vehementer commovit, ita ut primo quoque tempore tam piis illis admonitionibus, cuperem lubens satisfacere; sed cum nondum adsit eius rei praestandae facultas et alio me nunc tradat legum necessitas, has interim Cyrilli Catecheses, in quibus confirmandae catholicae doctri-nae causa, pro mea virili elaboravi, tibi pietissime Praesul, qua summa possum animi mei submissione offerro atque dedico /.../".

29 Praefatio, in: Catecheses illuminatorum Hierosolymis et quin-que mystagogicae /.../ Nunc primum latinitate donatae in lucem prodeunt Ioanne Grodecio interprete, Coloniae 1564: "Scrip-tum Tridenti durante concilio oecumenico die nona Julii Anno Domini M.D. LXIII".

jego biografii. Starał się go ukazać jako żarliwego obrońcę bóstwa Chrystusa i czystości wiary, za które cierpiał wiele lat wygnania. W podsumowaniu zaś jego biografii pisał: "Z tych i wielu innych świadectw pisarzy kościelnych wynika, że Cyryl był bardzo dzielnym atletą Chrystusa i nieustępliwym obrońcą ortodoksyjnej wiary, który przez wiele lat o prawdy wiary walczył, różnego rodzaju prześladowania znosił i dobry bój od pierwszych prawie lat cesarza Konstancjusza do wielu lat Teodozjusza toczył"³⁰.

W drugiej zaś części wstępu omówił pisma Cyryla /Cyrillia/, stwierdzając iż można przypuszczać, że wiele było zapewne jego kapłańskich i biskupich kazań, komentarzy i pouczeń pisanych lub notowanych przez stenografów, ale zachowało się z nich zaledwie 18 katechez o wierze i 5 katechez mistagogicznych, spisanych wprawdzie przez innych, ale przez niego zaaprobowanych. Na dowód, że tych pism było więcej, cytuje po łacinie nieznaną skądinąd grecką "vetustissima annotatio", jaką znalazł przy manuskrypcie Katechez³¹. Nie wymienia tu jednak żadnych innych pism Cyryla: ani nieznaną sobie całkowicie homilii o paraliżyku, ani listu do Konstancjusza, który wymienił wcześniej przy jego biografii³². Aby zaś udowodnić, że Katechezy były znane, czytowane i wykorzystywane w walce z innowiercami jeszcze w VIII w. w Kościele Wschodnim, wskazuje na III Mowę Jana Damascyjskiego /+ 749/ przeciw obrazobórcom, gdzie jest cytowany fragment XII katechezy cyrylijskiej, oraz aktualnie udaje, że i dziś po wielu wiekach Opatrzność Boża podaje do rąk Kościo-

30 Praefatio, dz.cyt.

31 Praefatio, dz.cyt.: "Multae quidem et aliae dictatae sunt institutiones a Cyrillo singulis annis, et ante baptismum et post baptismum, his qui recens fuerant illuminati. Has autem cum dicebantur trecentesimo tricesimo secundo anno adventus Domini nostri Jesu Christi, quidam studiosi excipientes descripserunt, in quibus magna ex parte reperies, secundum Scripturas de omnibus necessariis fidei dogmatibus, quae expediat venire in cognitionem".

32 Tamże, "Quemadmodum ipse Cyrillus optime id describit in epistola sua, quam de eodem admirando signo ad Constantium imperatorem dederat".

ła Zachodniego po raz pierwszy wydane po łacinie Katechezy do walki z nowymi heretykami³³.

Grodek charakteryzuje wreszcie same Katechezy, wskazując na prostotę ich języka, jasny układ i styl, posługiwanie się w nich słowem Bożym, a nie prywatnymi przekonaniem lub filozoficznymi argumentami oraz trzymanie się ducha i przekazywanej przez Kościół Tradycji Apostolskiej. Podkreśla również zapał i zaangażowanie katechety przy podawaniu prawd wiary. Na koniec streszcza krótko treść wszystkich katechez, uwypuklając szczególnie prawdy zwalczane przez reformatorów. Ze względu na to, że takiej syntezy Katechez nie powstydziliby się niejeden dzisiejszy patrolog, przytacza my jej obszerniejszy fragment³⁴.

-
- 33 Tamże, "Unde etiam liquet easdem catecheses Cyrilli in Orientali Ecclesia olim tempore Damasceni exstitisse, quae nunc post multa saecula in Occidentali et Latina Ecclesia primum eduntur Latine: non sine nutu et providentia quadam divina, ut quo tempore fere in dies exoriuntur novi haeretici veteres haereses renovantes eodem quoque inter alios sanctos Patres prodeat in medium Cyrillus, et in acie De' viventis consistens, suo etiam praeclaro priscae catholicae fidei testimonio os haereticis obstruat".
- 34 Tamże, "/.../ et alia Cyrilia dictata seu scripta exstitisse et has quae ad nos pervenere, quaeque nunc in lucem prodeunt catecheses lecem octo et Mystagoga quinque, a studiosis illius inter dicendum litteris esse mandatas, ab ipso autem Cyrillo deinceps procul dubio recognitas /quarum etiam Hieronymus facit mentionem et exstitisse eas Catecheses Cyrilli tempore suo dicit, quas in adolescentia composuerat/. Atque vel hac etiam de causa extemporaneas inscribi: quod non longa meditatione verborumque fucio expolirentur: sed simplici puraque puri verbi Dei interpretatione, prout Spiritus dabat eloqui illi ad captum populi accommodarentur. Id vel e ipsa phrasi Cyrilli et orationis compositione agnoscere licet, quae non persuasibilibus humanae sapientia verbis, sed virtute Verbi Dei nititur. Non enim philosophicè utitur argumentationibus, non sapientum huius saeculi grandiloquas profert opiniones, non sui capitis quemadmodum novi catechistae nostri temporis solent, somnia et phantasmata inculcat auditoribus, sed purum Dei Verbum annuntiat merasque crepat scripturas, non in privatum aliquem pravumque sensum detortas, sed iuxta sensum et consensum illius, quae tum florebat orthodoxae catholicaeque Ecclesiae. Ut manifeste apparet non privatae opinionis aliquos catechismos illum instituisse, neque suam aliquam novam doctrinam populo tradidisse, sed eam quam a Jacobo Apostolo antecessore suo et ab aliis Apostolis per manus traditam acceperat, quam ab Ecclesia catholica didicerat, quam recenti martyrum sanguine confirmatam intellexerat /.../. Cernimus enim in his quam plenus erat divinis eloqui-

W taki oto sposób Polacy, głównie przez Gradka, odkryli i ukazali zachodniemu chrześcijaństwu katechezy Cyryla Jerozolimskiego; sami najpierw, dzięki bezpośredniemu kontaktowi z Kościołem Wschodnim, poznali je wcześniej z przekładu starosłowiańskiego i ruskiego. Świadectwem tego oddziaływania chrześcijaństwa Wschodu na kulturę polską jest między innymi dokonany w 1596 r. w Wilnie przez didaskała Stefana Zizaniego przekład przypisywanego Cyrylowi Jerozolimskiemu apokryficznego "kazania o Antychryście i jego znakach" w równoległej wersji polskiej i staroruskiej³⁵. Zasa-

is, quam copiosus in proferendis Scripturis, quam animosus in confutandis haereticis, quam fortis rectorum Ecclesiae catholicae dogmatum propugnator. Ac in prioribus quidem octo et decem catechesibus "fotizomenous" eos, qui recenti fide in Christum erant illuminati instruit de rebus ad baptismum pertinentibus, et cum primis agit de agnitione peccati quod germen liberii arbitrii esse docet, tum de confessione quae baptismum in adultis praecedere solebat, quin et exorcismos commendat plurimum, et quam vim aqua baptismatis habeat ostendit. Deinde dogmata Ecclesiae Catholicae summam pleraque omnia proponit; quae postremo una cum universo symbolo Apostolico latius explicat et interpretatur.

In posterioribus vero quinque Mystagogicis institutionibus, his qui iam ad solidiorem aliquanto doctrinam erant aptiores, solidum cibum tradit divinae explicat mysteria, de Baptismo, Chrismate, Eucharistia et tremendo Missae sacrificio. Commemorat fere omnes eas ceremonias quae et nunc in Ecclesia Catholica in exhibendis istis sacramentis observari solent ut sunt: Renuntiare sathanae et omnibus operibus eius, symbolum fidei profiteri, Chrismate perungi in Baptismo, manus abluere, osculari invicem, angelorum omnisque caelestis militiae facere commemorationem, sanctos invocare, pro vivis et defunctis orare, et sacrificium Christi corporis et sanguinis offerre in tremendo Missae sacrificio. In omnibus autem his sacris institutionibus non suam aliquam privatam sed publicam puramque Ecclesiae doctrinam sacris oraculis confirmatam ac ab Apostolis traditam defendit".

- 35 Kazanie S. Cyrylla patriarchy Jerozolimskiego o Antychryście i znakach jego, z rozszerzeniem nauki przeciw herezjom różnym. Kazanie swjatogo Kiryilla patriarchy ierusalimskiego o Antychryście i znakoch ego. Wilno 1596. Od stworzenia świata roku 7104, 8° knlb. 8, 214. Ded. po polsku i po słowiańsku do Konstantyna Konstantynowicza Bazylego Ostrogskiego, wojewody kijowskiego.

dnicze jednak znaczenie miał tu przekład starosłowiański, bo jak podkreślają nawet niektórzy autorzy zachodni, on ujawnił dzieło Cyryla Polakom, ci zaś ukazali je całemu katolickiemu światu³⁶.

Po pionierskim przedsięwzięciu Grodka zaczęły się pojawiać w Europie Zachodniej nowe wydania Katechez Cyryla. I tak jeszcze w r. 1564 wydano łaciński przekład Grodka w Rzymie, w Antwerpii i dwukrotnie w Paryżu, gdzie również w tym czasie pojawia się wydanie Wilhelma Moreli kilkunastu katechez /IV, VI, VIII, IX, X, XV, XVIII-XXIII/ już z tekstem greckim, z później dołączonym łacińskim tłumaczeniem Grodka. Także Polacy korzystają z odkrycia swego rodaka³⁷, a Jakub Wujek umieszcza przełożony na język polski fragment katechezy o Najświętszym Sakramencie, najpierw w 1573 r. w Postylli Większej³⁸, a następnie w 1596 r. w Postylli Mniejszej³⁹. Trudno odpowiedzieć, czy jest to jego własny przekład z łacińskiego tekstu Grodka, czy też może fragment przekładu Uchańskiego. W 1609 r. pojawia się w Paryżu wznawiane potem dwukrotnie /1631, 1640/ wydanie Jana Prévotiusa zawierające po raz pierwszy opracowany w oparciu o manuskrypty Biblioteki Watykańskiej tekst grecki wszystkich Katechez obok łacińskiego tłumaczenia Grodka⁴⁰. W XVIII w. na uwagę zasługują dwa duże wydania: angielskie - w Oksfordzie /1703 r./ Tomasza Millesa z tekstem greckim i łacińskim przekładem Grodka, które po raz pierwszy umieszcza wśród dzieł Cyryla obok

-
- 36 A.Vaillant, La traduction vieux-slave, art.cyt. 281: "Ainsi c'est la traduction vieux-slave qui a révélé l'oeuvre de Cyrille de Jérusalem aux Polonais, et par leur intermédiaire au monde catholique".
- 37 Por. J.Czerniatowicz - Cz.Mazur - Recepcja antyku chrześcijańskiego w Polsce, t.1, cz.1, dz. cyt., 45-47.
- 38 Por. Postilla catholica to jest Kazania na każdą niedzielę i na każde święto przez cały rok, Kraków 1573, 298-300: "Cyryla Jerozolimskiego króciuchne kazanie o świętym Sakramencie.
- 39 Por. Postilla katholicka mniejsza to jest Krótkie kazania abo wykłady świętych Ewangelij /.../ wedle nauki prawdziwej Kościoła Chrześcijańskiego Powszechnego, Kraków 1596, 144-145: S.Cyrylla króciuchne kazanie o przemienieniu chleba i wina w św. Sakramencie" /Hom. IV mistagogiczna/.
- 40 Catecheses ex variis bibliothecis praecipue Vaticana graece omnes nunc primum in lucem editae cum latina interpretatione Joannis Grodecii, plerisque in locis aucta et emendata, studio et opera Joannie Prevotii Burdegalensis, Parisiis 1609.

Listu do Konstancjusza również "Homilię o paralityku" w łacińskim przekładzie wydawcy⁴¹ oraz wydanie francuskie - w Paryżu/1720 r./ mauryana benedyktyna A.Touttée'a, uwzględniające wszystkie dotychczasowe wydania, z nowym tekstem greckim i nowym tłumaczeniem łacińskim⁴²; to ostatnie skopiuje niemal dosłownie w 1857 r. J.Migne w 33 tomie swej serii Patrologia Graeca. W XIX i XX wieku mamy jeszcze wprawdzie kilka innych wydań Katechez Cyryla, ale ich tu jednak nie wymieniamy, bo nie mają już one bezpośredniego związku z pracą Grodka.

Tak oto wygląda naszkicowane zaledwie zagadnienie wkładu Polaków XVI w. w odkrycie i popularyzację Katechez Cyryla Jerozolimskiego w Europie. Celowo przytaczaliśmy w notach duże fragmenty wstępów Grodka, aby Czytelnik mając kłopoty z dostępem do XVI-wiecznych kodeksów mógł przynajmniej pobieżnie poznać metodę i założenia jego pracy. Problem bowiem nadal pozostaje do rozwiązania: trzeba by koniecznie wyjaśnić tajemnicę pierwszego polskiego przekładu Katechez przez Jakuba Uchańskiego - czy faktycznie nie zachował się ani jeden egzemplarz z jego wydania? Należałoby również wyjaśnić relację tłumaczenia Grodka do oryginału greckiego /co to był bliżej za rękopis/ oraz przekładu polskiego i starosłowiańskiego; warto by wreszcie ukazać wpływ przekładów starocerkiewnych i ruskich na zaznajomienie społeczeństwa polskiego z pismami cyrylianskimi. Odszukanie odpowiedzi na powyższe pytania, do której jesteśmy predysponowani przede wszystkim my, Polacy, stanowiłoby dalszy przyczynek nie tylko do poznania recepcji myśli patrystycznej w naszym kraju, ale również uświadomienia sobie naszego wkładu w zapoznanie z nią Kościoła zachodniego.

Kl. Stanisław Longosz - Lublin

41 S.Patris nostri Cyrilli Hierosolymorum Archiepiscopi opera quae supersunt omnia, quorum quaedam nunc primum ex codd. mss. contulit plurimis in locis emendavit notisque illustravit Tho. Milles, Oxoniae 1703.

42 S.Cyrilli Archiepiscopi Hierosolymitani opera quae exstant omnia et eius nomine circumferuntur, cura et studio Antoni Augusti Touttée, Venetiis 1763.

DE ANTIQUISSIMIS IN EUROPA POLONICIS EDITIONIBUS SCRIPTORUM
CYRILLI HIEROSOLYMITANI
/Argumentum/

Hoc in brevi articulo exponuntur primae in Europa translationes atque editiones scriptorum Cyrilli Hierosolymitani, quae XVI saeculo a Polonis Jacobo Uchański, Stanislae Hosio ac praesertim a Joanne Grodek exaratae sunt.